

УДК 35.073.5(477)

І.В. АРІСТОВА, докт. юрид. наук, Харківський національний університет внутрішніх справ

СОЦІАЛЬНА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА КАТЕГОРІЯ ПРАВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ

Ключові слова: соціальна функція, держава, соціальне забезпечення, право

Незважаючи на важливість соціальної функції держави як визначальної категорії права соціального забезпечення, в науковій літературі й досі точаться гострі дискусії про її природу, зміст та ознаки, про що свідчать праці М.Г. Александрова, С.С. Алексєєва, О.Т. Барабаша, П.А. Буценка, В.С. Венедіктова, В.В. Жернакова, Л.І. Лазор, Н.М. Немивайченка, П.Д. Пилипенка, В.Г. Ротаня, Н.М. Хуторян, Г.І. Чанишевої та інших.

Метою цієї статті є удосконалення теоретико-правового розуміння сутності соціальної функції держави як визначальної категорії права соціального забезпечення України. Наукова новизна роботи визначається новим аспектом змісту, ознак та авторського визначення поняття соціальної функції держави.

Не вдаючись до аналізу існуючих у науковій літературі теоретичних визначень поняття “функції держави”, вважаємо доцільним визначити останні як основні напрямки діяльності держави по вирішенню поставлених перед нею суспільством завдань. Синтезуючи висловлювання вчених щодо природи та змісту функцій держави, логічно виокремити наступні основні властивості останніх. По-перше, функції держави – це основні, найбільш важливі напрямки її діяльності, основні напрямки внутрішньої і зовнішньої діяльності держави, в яких виявляється та конкретизується її сутність та соціальне призначення. По-друге, вони мають цілеспрямований, конкретно-предметний характер.

Кожна функція держави має певний зміст,

бо передбачає діяльність в конкретній сфері суспільного життя, показує, що роблять, чим займаються органи держави, які питання вони вирішують тощо. Відтак, кожній з функцій держави притаманний свій об’єкт, і саме об’єкти слугують одним з основних критеріїв розмежування функцій держави. Залежно від сфери і об’єкту функції держави класифікуються на внутрішні і зовнішні. Під внутрішніми функціями ми розуміємо такі напрямки діяльності держави, що здійснюються в межах даної держави і в яких конкретизується внутрішня політика у сфері економічних, ідеологічних, політичних, екологічних, культурних та інших аспектів життя суспільства, що зумовлені необхідністю вирішення внутрішніх задач, які стоять перед державою. Зовнішні функції – це напрямки діяльності держави за її межами, що забезпечують здійснення її зовнішньої політики у взаємовідносинах з іншими державами та вирішення інших цілей і задач, які стоять перед нею на міжнародній арені.

Соціальна функція держави належить до її внутрішніх функцій. Об’єктом соціальної функції держави є людина, її життя та здоров’я. Соціальна функція держави Україна дістала закріплення у ст.6 її Конституції [1], відповідно до якої Україна є суверенною, незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою. Сутність соціальної функції держави стисло виражена у ст.3 Основного Закону. Згідно з цією статтею людина, її життя та здоров’я, честь і гідність, недоторканість та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; утвердження й забезпечення прав і свобод людини є головним обов’язком держави [1]. Як бачимо, зміст соціальної функції має широкий спектр напрямків. В державі охороняється праця і здоров’я людей, встановлюється гарантований мінімальний розмір оплати праці, забезпечується державна підтримка сім’ї, материнства, батьківства й дитинства, інвалідів і людей похилого віку, розвивається система соціальних служб, встановлюються державні пенсії, допомоги та інші гарантії соціального захисту. Звідси

зміст соціальної функції визначається завданнями держави в соціальній сфері.

З приводу співвідношення соціальних завдань та соціальної функції держави варто зазначати, що вони є взаємопов'язаними, але не тотожними. Незважаючи на деякі відмінності у розумінні науковцями співвідношення завдань і функцій держави, беззаперечним є те, що завдання відносно функцій держави мають визначальне значення, саме завдання обумовлюють вибір державою форм і методів реалізації її внутрішніх та зовнішніх функцій.

Передумовою виникнення соціальної функції держави є поставлене перед нею суспільством завдання щодо постійного поліпшення добробуту усіх і кожного. "Головним призначенням розглядуваної функції, - зазначає В.К. Бабаєв, - є забезпечення суспільного добробуту, тобто гідного життя і розвитку кожної людини, створення рівних можливостей для усіх громадян в досягненні цього добробуту" [2, с.77]. Соціальна функція багатогранна за змістом і масштабна за обсягом державної діяльності. Головне її призначення полягає в усуненні або пом'якшенні можливої соціальної напруги в суспільстві. Для виконання соціальної функції держава створює систему відповідних органів, фонди, які витрачає на пенсії, допомоги, охорону здоров'я населення, освіти тощо. Вона розробляє і реалізує програми, які стабілізують зайнятість населення та скорочують безробіття, регулює розміри заробітної плати тощо.

Соціальна функція є однією з найважливіших функцій демократичної та правової держави. Досягнення такого стану, коли сутність держави стане дійсно соціальною – основна мета усіх демократичних сил державно упорядкованого суспільства. Водночас, незважаючи на важливість для науки і практики поняття "соціальна держава", ні Конституція України, ні будь-який інший нормативно-правовий акт не дає його визначення. Більш того, термін "соціальна держава" радянською юридичною наукою не розглядався взагалі, а визначення соціальної держави, що пропонуються західними вченими, часто занадто абстрактні, і, мабуть, у певній мірі

поверхневі й однобокі. Наприклад, Брокхауз визначає соціальну державу як "державу, яка своєю відповідальністю і силою впливу намагається на подолання суспільного зла і на нівелювання соціальних протиріч" [3, с.55-56]. Навіть не проводячи глибокий аналіз даного висловлювання, можна помітити, що воно не відображає суть соціальної держави в повній мірі, а лише вказує на один з напрямів її діяльності. Крім того, з такого визначення не ясно, якими засобами, інакше кажучи, за допомогою чого соціальна держава "долає суспільне зло" і "нівелює соціальні протиріччя".

Історія виникнення соціальної держави та соціальної функції бере свій початок з найстаріших людських цивілізацій, коли мислителі античності почали висувати ідеї захисту прав людини, в основу яких було покладено знаменитий вислів давньогрецького філософа Протагора: "Людина - мірило всіх речей" [4, с.45]. Вважаємо, що виникнення соціальної функції держави - це об'єктивна закономірність державного розвитку, своєрідна реакція на новітні процеси суспільної еволюції пов'язана з проблемами людського існування в умовах вільної, ринкової економіки. Стержнем цих проблем стали взаємовідносини держави і особистості.

Ознакою розбудови української державності є те, що наша держава одночасно намагається стати і правовою, і соціальною. "Саме в цьому полягає складність побудови соціальної держави в Україні. Зважаючи на відсутність у нас основ правової державності в недалекому минулому, правову і соціальну державу доводиться будувати одночасно, що породжує значні проблеми. Але нині дуже важливою засадою для процесу соціального державотворення в Україні є законодавче покладання державою на себе обов'язку утвердження і забезпечення прав і свобод людини (ст.3 Конституції України). Цей обов'язок знайшов подальший розвиток в інших законодавчих актах. Так, наприклад, Закон України "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні" визначає основи соціальної захищеності інвалідів в Україні і гарантує їм рівні з усіма іншими громадянами можливості для участі в економічній, політичній і соціальній сферах життя суспільс-

тва, створення необхідних умов, які дають можливість інвалідам вести повноцінний спосіб життя згідно з індивідуальними здібностями і інтересами [5]. Слід зазначити, що питанню соціального захисту людини та громадянина в Україні присвячено більше ста законодавчих актів. Відтак, забезпечення та захист соціальних прав громадян є одним з основних завдань держави.

У наш час розвиток системи соціальних прав людини є одним із головних напрямів подальшого розвитку демократії у сфері, яка багато років випадала з системи ефективного правового регулювання. Тому проявом соціальної політики Української держави слід вважати закріплення в її Основному Законі [1] системи соціально-культурних прав і свобод громадян. Зміст цих прав і свобод, висвітлення їх значущості та послідовний захист з боку держави, боротьба з негараздами в екологічній сфері, послідовна діяльність щодо ліквідації наслідків чорнобильської катастрофи – все це є яскравим прикладом соціального спрямування діяльності нашої держави, соціальної орієнтації її політики. На жаль, і зараз вітчизняне правове регулювання ще набагато відстає від регулювання таких же самих питань у країнах Західної Європи. Хоча основні соціальні права і закріплені в Конституції України, а окремі з них конкретизуються чинним законодавством, практичний захист цих прав бажає кращого, а головне - відповідного ставлення до цих прав і свобод як до одних з найважливіших. Тут можна погодитися з Ю.О. Тихомировим відносно того, що діюче публічне право має тісніше поєднуватися з приватним правом щодо виконання своїх принципово-організаційних функцій у системі соціальних прав і свобод [6, с.345].

Таким чином, основним завданням та напрямком діяльності демократичної, соціальної, правової держави є забезпечення прав людини і громадянина на життя, здоров'я, гідність, працю, освіту та інші суспільно-соціальні блага. Звідси, важливою умовою розбудови соціальної державності в Україні є створення реально діючої системи гарантій та досконалого механізму юридичних засобів здійснення та захисту прав і свобод лю-

дини з метою забезпечення фактичної реалізації принципу свободи, соціальної справедливості, рівності та моральності. Адже сьогодні саме стан здійснення охорони та захисту (в першу чергу, юридичними засобами) прав і свобод людини є визначальним показником рівня гуманізму, цивілізованості, культури будь-якого суспільства і держави.

Взагалі, в юридичній літературі не існує єдності що до того, які права слід відносити до соціальних. Так, одні автори відносять до них, поряд з правом на соціальний захист, правом на житло, правом на достатній життєвий рівень та правом на охорону здоров'я, такі права, як право на працю, право на відпочинок, право на страйк, право на освіту, право на доступ до культурних цінностей, право на безпечне довкілля, а також право на сім'ю та право на свободу світогляду і віросповідання [7, с.22; 8, с.50]. Такий підхід можна охарактеризувати як розгляд соціальних прав в широкому розумінні. Інші автори відносять право на працю, право на відпочинок та право на страйк до економічних прав – можливостей людини здобувати засоби до існування шляхом виробництва матеріальних благ [9, с.12]. Дехто об'єднує соціальні і економічні права, виділяючи при цьому групу соціально-економічних прав [10, с.27]. Ми дотримуємося такого підходу до класифікації соціальних прав, при якому вони чітко розмежовуються залежно від сфери їх здійснення. Відповідно до такого підходу до соціальних прав ми відносимо: право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї; право на соціальний захист; право на житло; право на охорону здоров'я; право на отримання соціальних пільг, дотацій та компенсацій.

Беручи до уваги вище приведені, до ознак соціальної функції держави ми відносимо такі: 1) закріплена в Конституції та інших законодавчих актах; 2) є похідною від соціальних завдань, які взяла на себе держава, з одного боку, та засобом реалізації соціальних прав людини та громадянина – з другого; 3) є внутрішньою функцією, оскільки її об'єктом є людина, її життя та здоров'я; 4) для її реалізації (контролю за реалізацією, виконанням тощо) створюється система

державних органів спеціальної компетенції; 5) реалізується переважно в правових формах, серед яких правотворча, правозастосовча та правоохоронна; 6) законодавче визначення мінімуму соціальних благ, які повинен отримувати кожен, з одного боку, створення правового механізму захисту соціальних прав – з другого; 7) законодавче закріплення обов'язковості соціальної допомоги певним категоріям громадян (інвалідам, безробітним, чорнобильцям та ін.).

Таким чином, під *соціальною функцією держави* пропонуємо розуміти один із напрямків діяльності держави, який полягає у створенні державою необхідних умов, що забезпечують гідне життя людини незалежно від її соціального стану, участі у виробництві сукупного національного доходу, а також належного правового механізму її соціальної захищеності відповідно до міжнародних стандартів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст.141.
2. Теория государства и права: Учебник / Под ред. В.К. Бабаева. – М.: Юрист, 2002. –

592 с.

3. Der Grosse Brockhaus. – Weisbaden, 1957. – Bd.XI. – S.51-56.

4. Бичко І.В., Бичко А.Н., Горак Г.І. та ін. Філософія: Курс лекцій. – К.: Либідь, 1994. – 672 с.

5. Закон України “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні” від 21.03.1991 р. // ВВР УРСР. -1991. -№ 21. -Ст.252.

6. Тихомиров Ю.А. Публичное право. – М.: “Юстицинформ”, 1995. – 615 с.

7. Щедрова Г.П. Громадянське суспільство і соціальна, демократична, правова держава: становлення, функції, тенденції розвитку в сучасній Україні: Автореф. дис... докт. політ. наук. – К., 1996. – 35 с.

8. Мандебура Т.О. Соціальна політика періоду ринкової трансформації та питання її законодавчого забезпечення. – К.: Юрінком, 1997. – 68 с.

9. Погорілко В.Ф., Головченко В.В., Стрий М.І. Права та свободи людини і громадянина в Україні. – К.: Ін Юре, 1997. – 48 с.

10. Гетьман В.П., Килимник Ю.В. Що таке свобода і право у демократичній державі? – К.: Наук. думка, 1996. – 38 с.

Арістова І.В. Соціальна функція держави як визначальна категорія права соціального забезпечення України // Форум права. -2006. -№ 2. –С.18-21 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2006-2/06aivszu.pdf>

Розглянуті підходи вчених щодо сутності соціальної функції держави; з'ясований зміст соціальної функції держави; проаналізовані передумови її виникнення; визначені ознаки соціальної функції держави та сформульоване її теоретичне поняття.

Аристов И.В. Социальная функция государства как определяющая категория права социального обеспечения Украины

Рассмотрены подходы ученых о понимании ими сущности социальной функции государства; выяснено содержание социальной функции государства; проанализированы предпосылки ее возникновения; определены признаки социальной функции государства и сформулировано ее теоретическое понятие.

Aristova I.V. Social function of the state as a determining category in the law of Ukraine social security

Approaches of scientists about understanding by them of essence in social function of the state are considered; the maintenance for social function of the state is found out; preconditions of its occurrence are analyzed; attributes in social function of the state are determined and its theoretical concept is formulated.